

Prof. Hana Cervinkova
Department of Anthropology
Maynooth University, Ireland

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Martyny Pilas

pt.: *Konflikt uczeń-rodzic-nauczyciel a szkoła jako przestrzeń demokratycznej wspólności.*

Studium badawcze z perspektywy demokracji niekonsensualnej

przygotowanej pod kierunkiem

prof. dr hab. Marii Mendel

Celem recenzowanej rozprawy doktorskiej jest „działanie na ukształtowanie nowej przestrzeni szkolnej o podmiotowej kondycji bycia w szkole jako wspólnocie” (s. 6) oraz „naukowy, ugruntowany w teoretycznych studiach oraz istniejących dokonaniach badawczych opis szkoły dokonany przez pryzmat relacji współtworzących ją podmiotów (uczniów, nauczycieli, rodziców).” (s. 7) Autorka postrzega szkołę jako miejsce konfliktu „stanowiącego wyraz demokratycznej niezgody oraz podstawę osiągania wspólności, która jest warunkiem demokracji.” (s. 7) Jakościowe badania empiryczne autorki opierają się na badaniach w działaniu oraz badaniach etnograficznych (autoetnograficznych i netnograficznych). Motywacją do podjęcia badań były doświadczenia autorki z własnej praktyki zawodowej i to w jej miejscu pracy prowadzone były badania empiryczne.

Praca doktorska Martyny Pilas liczy 188 stron. Pierwsze trzy rozdziały poświęcone są omówieniu teoretycznych ram badań. Po czwartym rozdziale metodologicznym autorka przystępuje do przedstawienia i analizy badań własnych w obszernym rozdziale piątym. Praca zawiera też wstęp, zakończenie, wykaz reprezentacji graficznych, streszczenie i aneks w postaci ankiet, protokołów, zadań i

kwestionariuszy zastosowanych w badaniach własnych. Bibliografia jest obszerna, zawiera ponad 180 tytułów, w tym również publikacje w języku angielskim.

W rozdziale pierwszym autorka omawia podstawy koncepcji demokracji niekonsensualnej. Inspiracje znajduje przede wszystkim w pracach polskiego filozofa polityki Leszka Koczanowicza, który opiera się na filozofii pragmatycznej Deweya i Meada, podejściu post-marksistowskim Chantal Mouffe jak również koncepcji dialogiczności Michaiła Bachtina. Za Koczanowiczem autorka widzi demokrację jako projekt nieskończony i utopijny i akcentuje dialogiczność i wspólnotowość jako podstawowe kategorie demokracji niekonsensualnej: „Demokracja niekonsensualna to polityczna forma wspólnoty krytycznej. Jest to polityka dialogu w działaniu społecznym.” (s. 15) W rozdziale drugim Martyna Pilaś skupia się na powiązaniach demokracji i edukacji. Rozpoczyna ona od agonistycznej teorii demokracji Chantal Mouffe: „Demokracja agonistyczna w ujęciu Mouffe to polityczna forma nieuchronnych konfliktów, agonizm oznacza konflikt, który przyjmuje formę konfrontacji między przeciwnikami, ale nie prowadzi do antagonizmu, czyli walki frontalnej między wrogami.” (s. 24) W koncepcji demokratycznego agonizmu Pilaś znajduje inspiracje dla rozumienia konfliktu szkolnego, który jest głównym przedmiotem jej rozprawy doktorskiej. W rozdziale tym dokonuje ona też pewnego przeglądu literatury pedagogicznej, którą uznaje za szczególnie ważną dla rozumienia edukacji i demokracji. Oprócz Johna Dewey’a, przywołuje prace Gerta Biesty i jego powiązanie uczenia się z działaniem, jak również nawiązuje do wyłonionych przez niego trzech wymiarów edukacji – treści, tradycji i podmiotu. Omawia ona też koncepcję profesjonalizmu nauczycieli Biesty inspirowanej tekstem Jacquesa Ranciera, *The Ignorant Schoolmaster*. Oprócz zagranicznych autorów, autorka w swoim rozumieniu demokracji w edukacji odwołuje się do prac polskich pedagogów, m.in. D. M. Michałowskiej, R. Nawrockiego, K. Gawlicz oraz A. Męczkowskiej-Christiansen.

Ostatni rozdział teoretyczny poświęcony jest społecznemu i pedagogicznemu ujęciu kategorii konfliktu. Za Andrzejem Olubińskim autorka uznaje zjawisko konfliktu szkolnego za „złożoną sytuację psychospołeczną, świadczącą o określonych rozbieżnościach w dążeniach do realizacji celów, potrzeb i wartości między jednostkami (np. pojedynczymi uczniami, rodzicami nauczycielami itp.) lub grupami (np. klasą, radą rodziców, radą pedagogiczną itp.),” będące „nieodzownym elementem każdego procesu wychowawczego”. (s. 49) Autorka uwypukla stwierdzenie Olubińskiego co do braku gotowości do „pochwały konfliktu”, który tłumaczy względami historycznymi, politycznymi i kulturowymi, szczególnie dziedzictwem uciszania niezgody w czasach PRL-u kiedy niezgoda uważana była za destrukcyjną dla społeczeństwa socjalistycznego. (s. 49) Jeżeli chodzi o aktualne rozumienie konfliktu w polskiej szkole, szczególnie ważne dla autorki wydaje się być krytyczne podejście Katarzyny Wajszczyk, która na podstawie badań etnograficznych dowodzi, że sposób rozstrzygania sporów w polskiej szkole jest nieodpowiedni lub nieistniejący. (s. 56-57) Dominującą metodą zachowania wobec konfliktów w polskiej szkole, według Wajszczyk, jest „leczenie objawowe” oraz „usuwanie przyczyn konfliktu ... przez eliminację” zamiast ich „rozwiązywania” (s. 57). Dla autorki prace Wajszczyk są „punktem zwrotnym ... [jej] doświadczenia jako nauczycielki szkoły podstawowej i obserwacji związanych z niesprawiedliwym i nieumiejętnym radzeniem sobie kadry pedagogicznej z konfliktami w szkole.” (s. 56). Ważna dla autorki jest również koncepcja pedagogiki miejsca wspólnego w przestrzeni miasta i szkoły Marii Mendel, według której „wspólność jest wyrazem uzewnętrznia dialogu, będącego kluczową formą demokratycznego istnienia.” (s. 46 za Mendel 2017) Za Mendel autorka uznaje demokratyczne konfliktowanie i dialogowanie za kluczowe dla budowania „przestrzeni wspólnego pokoju” którym powinna być szkoła jako publiczna przestrzeń w której praktykowana jest demokracja. (s. 47) Dla autorki, otwartość wobec konfliktu i jego rozwiązywanie poprzez dialogowanie i orientację na wspólnotowość jest warunkiem stworzenia szkoły jako miejsca wspólnego, w którym

podmioty mogą nabywać ważne dla demokracji kompetencje społeczne, emocjonalne i obywatelskie. (s. 62)

Rozdział czwarty jest rozdziałem metodologicznym. W pierwszej jego części autorka opisuje swoje jakościowe podejście metodologiczne do badań własnych, które opiera na paradygmacie antropologii interpretacyjnej i tradycji antropologii edukacyjnej. Następnie opisuje projekt badań własnych, które prowadziła w latach 2018-2023 w wiejskiej szkole podstawowej, gdzie pracuje (najpierw jako nauczycielka i od 2020 roku jako dyrektorka, jest również rodzicem dziecka uczęszczającego do tej placówki). Badania prowadzone były metodami badań w działaniu oraz metodami etnograficznymi - autoetnograficznymi i netnograficznymi.

Ostatni, obszerny rozdział pracy doktorskiej (ss. 95 – 162) przedstawia wyniki badań własnych, które podzielone zostały chronologicznie i według logiki badań w działaniu na fazy: 1. rekonesansu – wżywania się w środowisko – rozmrażania (kwiecień 2018 – kwiecień 2020); 2. zmiany – jej planowania, wdrażania i obserwowania (styczeń 2021 – sierpień 2022); 3. utrwalenia zmiany, refleksji, rekomendacji – zamrażania (kwiecień – maj 2023). W ramach pierwszej fazy badaczka zbierała materiał w trakcie przez siebie organizowanych spotkań klasowych, prowadzenie arkuszy obserwacji, samoobserwacji i autonarracji, jak również szeregu metod netnograficznych. W drugiej fazie doktorantka zaprojektowała i przeprowadziła projekt innowacji pedagogicznej i zastosowała mediacje szkolne jako sposób praktykowania dialogu. W ostatniej fazie (18 miesięcy od wprowadzenia zmiany) dokonała ewaluacji i sporządziła wnioski i rekomendacje.

Punktem wyjścia do pierwszej fazy badań w działaniu był problem praktyki – mianowicie odczuwane przez autorkę – nauczycielkę – problemy z komunikacją, relacjami oraz brakiem koncentracji i motywacji dzieci na jej lekcjach. W celu rozwiązania tego konfliktu, za inspiracją J. Nelsen, autorka zaczęła przeprowadzać

protokołowane spotkania klasowe z uczniami, prowadząc jednocześnie własny dziennik badacza. W pracy doktorskiej autorka dzieli się zapisami z dziennika, które pokazują pozytywne i negatywne procesy zachodzące podczas spotkań. Stwierdza ona, że pomimo tego, że spotkania nie rozwiązały wszystkich problemów, doprowadziły one do rozmów – dialogowania w klasie, w wyniku których „odniosła wrażenie, że uczniowie czują się w szkole bardziej jak u siebie” (s. 100) i ona sama mogła „bliżej poznać swoich wychowanków i mieć świadomość wewnętrznych procesów jakie w ... [jej] klasie zachodzą.” (s. 101) Oprócz spotkań klasowych autorka prowadziła autoetnograficzne badania konfliktów, w których była „stroną jako osoba skonfliktowana lub mediator” (s. 101), i prowadziła arkusze obserwacji konfliktu (7 z nich zawarła w pracy) oraz dziennik badacza. Konflikty rozgrywali się na różnych poziomach – między nauczycielem i uczniami, nauczycielem i rodzicami, między rodzicami. W celu ich rozwiązania zastosowane były rozmowy (często z udziałem mediatora), które „dały możliwość wyrażenia opinii, wypowiedzenia się” (s. 110). Według badaczki, takie podejście wpisuje się w założenia demokracji niekonsensualnej: „[W]łaśnie danie prawa każdemu uczestnikowi sytuacji konfliktowej do głosu, możliwości wytłumaczenia się, naświetlenia problemu, okazanie wzajemnego zrozumienia i możliwości wspólnego ustalenia rozwiązań są najbardziej efektywne w sensie demokratyzacji życia uczestników rzeczywistości szkolnej.” (s. 111)

Swoje obserwacje i spostrzeżenia z przebiegu konfliktów szkolnych w których autorka brała udział zapisywała w dzienniku badacza. Autorka nazywa te zapisy autonarracjami, które rozumie jako „rodzaj opowieści o własnym życiu w którym autor jest zarówno bohaterem.” (s. 111) W pracy prezentuje 4 autonarracje z dziennika, w których opisuje różnorodne sytuacje konfliktów w szkole, dzieląc się też swoimi uczuciami. Stwierdza, że pomimo czasochłonności, autonarracje pomogły jej przeanalizować sytuację i nauczyły ją do konfliktów podchodzić w inny, bardziej konstruktywny sposób, pokazały, jak ważna jest wiedza rodziców. „Dowodzi to tego,

że aby szkoła mogła stać się miejscem wspólnym, czyli takim, które uważamy za własne, potrzebne jest partnerstwo oparte na dialogu wszystkich zaangażowanych w nie stron: zarówno nauczycieli, uczniów, jak i rodziców.” (s. 116)

W okresie od grudnia 2018 do czerwca 2019 autorka zbierała informacje na temat strajku nauczycieli, w którym sama uczestniczyła poprzez metody autoetnograficzne i netnograficzne. Materiał zawiera arkusze samoobserwacji, refleksje i ankiety w mediach społecznościowych, korespondencję z członkami rady rodziców oraz relacje ze spotkania z rodzicami, nauczycielami i organem prowadzącym. Strajk, według autorki, oprócz innych aspektów, „pokazał, że bez szerszego poparcia rodziców, poszanowania ich potrzeb i zrozumienia z ich strony nie uda się zmienić polskiej szkoły.” (s. 121) W tej części pracy autorka dzieli się swoimi emocjami związanymi ze strajkiem, jego przebiegiem i wynikami, które doprowadzili do jej decyzji opuszczenia zawodu nauczyciela. Decyzję tę zmieniła pod wpływem dzieci i rodziców: „Strajk nauczycieli w 2019 roku był dla mnie bolesnym doświadczeniem. Jednak sprawy dziejące się wokół protestu oraz moje dążenie do kontaktu z rodzicami w tym czasie były także przeżyciem w sensie pedagogicznym i oczyszczającym. Utwierdziło mnie w przekonaniu, że szkoła nie jest gotowa na silniejsze relacje na linii szkoła-dom. Niestety strajk i moje działania badawcze pokazały, że nie ma tej gotowości we współczesnej polskiej edukacji.” (s. 132). Ostatnia część fazy rozmrażania dotyczy okresu zdalnego nauczania w czasie pandemii Covid-19 w którym autorka prowadziła badania netnograficzne, analizując różne źródła dostępne w Internecie, w tym wpisy internautów na blogach i pod artykułami dotyczącymi nauczania zdalnego.

W fazie zmiany badaczka przygotowała i przeprowadziła eksperyment pedagogiczny, który w pracy nazywa innowacją lub modyfikacją. Celem projektu był rozwój kompetencji osobistych i społecznych skoncentrowanych na „inteligencji intrapersonalnej”, opierał się na „kształtowaniu postaw prospołecznych, założeń

pedagogiki budowania relacji.... Tworzeniu wspólności, pedagogiki miejsca wspólnego”. (s. 144) Projekt został włączony jako innowacja pedagogiczna do programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły w 2021 roku, kiedy autorka już była dyrektorką placówki i zawierał cykl połączonych szkoleń dla nauczycieli i rodziców oraz warsztaty dla uczniów i rodziców. Oprócz projektu, autorka doprowadziła też do poszerzenia statutu szkoły o zapis dotyczący prawa do mediacji szkolnych, które ”stały się preferowanym i akceptowanym narzędziem rozwiązywania sporów” w placówce (s. 153). Autorka dzieli się też zapisem dwóch mediacji, w których uczestniczyła w roli mediatora. W ostatniej części autorka krótko omawia fazę zamrażania po wprowadzeniu zmiany i dzieli się rekomendacjami. W konkluzji twierdzi: „Spełnieniem koncepcji demokracji niekonsensualnej może być wizja szkoły [sic] jako rzeczywistości społecznej i politycznej. Jest to miejsce, w którym do głosu mogą dochodzić różne punkty widzenia. W przeprowadzonym badaniu w działaniu podjęłam wyzwanie obudzenia odpowiedniej świadomości i wykształcenia konkretnych kompetencji społecznych i obywatelskich w środowisku szkolnym. Wynikiem badań są konkretne rekomendacje, które mogą posłużyć kolejnym działaniom oraz rozważaniom teoretycznym.” (s. 162)

Rozprawę doktorską mgr Martyny Pilas oceniam bardzo pozytywnie i za szczególnie wartościowe uważam następujące elementy:

1. Rozprawa zajmuje się społecznie ważnym tematem – konfliktem w środowisku szkolnym.
2. Teoretyczna rama łącząca filozofię polityczną i pedagogikę społeczną jest bardzo dobrze dobrana i pozwala autorce na dokonanie trafnej i świeżej analizy sytuacji szkolnego konfliktu.
3. Dobrane metody badań empirycznych łączące badania w działaniu oraz badania autoetnograficzne i netnograficzne, pozwolili doktorantce, która jest

jednocześnie nauczycielką – na wyjście poza zwykłą analizę ku krytycznemu spojrzeniu na własną praktykę i podjęcie próby jej udoskonalenia.

4. W przedstawianiu wyników badań autorka prezentuje odwagę rzadko spotykaną w pracach doktorskich – pokazuje swoją wrażliwość i odsłania słabe punkty badań. Taka szczerść jest podstawowym warunkiem krytycznych badań w działaniu – nie chodzi w nich bowiem o prezentację sukcesów zastosowanych wdrożeń, ale ich krytyczną refleksję, która napędza spiralę otwartego i niekończącego się procesu poszukiwania i doskonalenia.

Jeżeli chodzi o uwagi krytyczne, to są one następujące:

1. Część empiryczna wykazuje pewną nierównowagę, jeżeli chodzi o fazy badań w działaniu. Faza pierwsza zajmuje 38 stron, faza zmiany 11, faza trzecia 5. Warto byłoby poświęcić więcej uwagi szczególnie fazie trzeciej – wydają się, że faza ta była bardzo ważna dla autorki, która obecnie kieruje placówką, w której prowadzi badania, ale w obecnym kształcie brakuje jej głębi, którą autorka niewątpliwie wykazuje się w innych częściach pracy.
2. Część dotyczącą zdalnego nauczania uważam za najsłabszy punkt pracy – metodologicznie i treściowo. Jeżeli autorka planowałaby publikację doktoratu, ważne byłoby nad tą częścią popracować.
3. Praca zawiera powtórzenia treści i dość liczne błędy redakcyjne (cytowania, nazwiska, etc.).
4. Moja ostatnia uwaga dotyczy braku społeczno-politycznej kontekstualizacji. Uważam, że część „Edukacja i demokracja” mogłaby być poszerzona o zwięzłe wytłumaczenia warunków (historyczno-społecznych), w których usytuowana jest polska szkoła.

Pomimo moich uwag krytycznych, pragnę zaznaczyć moją jednoznacznie pozytywną opinię na temat pracy, która stanowi wkład w pedagogikę jako dyscyplinę naukową. Jednocześnie zawiera ona wnioski istotne dla praktyki szkolnej. Na koniec chcę

wyrazić uznanie autorce za gotowość do pokazania słabych punktów własnych badań i praktyki.

Konkluzja

W świetle wszystkich wyżej przedstawionych opinii i ocen stwierdzam, że recenzowana rozprawa magister Martyny Pilas pt. *Konflikt uczeń-rodzic-nauczyciel a szkoła jako przestrzeń demokratycznej wspólności. Studium badawcze z perspektywy demokracji niekonsensualnej*, przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Mendel, spełnia ustawowe wymagania stawiane pracy doktorskiej (zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym). Wnioskuje zatem o dopuszczenie mgr Martyny Pilas do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Prof. Maria Mendel'.